

९. लँडस्केपींगची ओळख

- ९.१ व्याख्या संकल्पना आणि महत्त्व
- ९.२ जागेच्या सुशोभिकरणात उपयोगात येणारी झाडे
- ९.३ किचन गार्डन (परसबाग)

तुम्हाला माहीत आहे का? : जागेचे सुशोभिकरण आणि किचन गार्डन (परसबाग) म्हणजे काय?

प्रस्तावना : प्रत्येक मनुष्य हा निसर्ग प्रेमी असतो. जेव्हा आपल्या अवतीभवती हिरवळ, सुंदर झाडे, फुले असतात. तेव्हा आपल्याला वेगळ्या आनंदाचा अनुभव येतो. रम्य निसर्ग अनुभवण्यासाठी वर्षातून एकदा तरी लोक थंड हवेच्या ठिकाणी सहलीला जातात. आपले घर किंवा कामाच्या जागेच्या अवतीभवतीचा परिसर निसर्गरम्य व सौंदर्यात्मक करण्यात, बाग व लँडस्केपिंग यांचा महत्त्वाचा वाटा आहे. निसर्गाचा आनंद याने अनुभवता येतो.

९.१ व्याख्या, संकल्पना आणि महत्त्व :

चर्चा करू या :

लँडस्केपिंगमुळे तुमच्या घरामध्ये खूप चांगला बदल घडतो. त्यामुळे जगाला तुमच्या कुटुंबाबद्दल बरेच काही कळते. जी झाडे आणि त्यांची संरचना आपल्या घराभोवती असते त्यातून लोकांना आपली आवड कळते. 'लँडस्केप' या शब्दाचा वापर सर्वप्रथम एका डच कलाकाराने १६ व्या शतकात केला. तेव्हा त्याने एक निसर्गचित्र रंगवले. एक लँडस्केपर हा कुठल्याही प्रकाराच्या बागेचा आराखडा सौंदर्य व वातावरण निर्मिती करतो.

घराच्या समोर किंवा मागे असलेली सुशोभित बाग सुद्धा घराला ताजेपणा किंवा जिवंतपणा आणते. ही जागा कुटुंबातील प्रत्येक व्यक्तीला आणि पाहुण्यांना देखील आवडते. याच जागी कुटुंबातील मंडळी सकाळी किंवा संध्याकाळी चांगला वेळ घालवू शकतात.

व्याख्या :

१. लँडस्केपिंगमध्ये सौंदर्यानुभवाच्या दृष्टीने घराबाहेरील आराखडा तयार केला जातो. यात गवत, झाडे,

फुलझाडे, पाण्याची रचना (सौंदर्यपूर्ण) दगड, कुंपण, फुलांचे वाफे याचा वापर केलेला असतो.

२. लँडस्केपिंग ही अशी जागा असते जेथे झाडे, गवत आणि झुडूपे लावली जातात. पाऊलवाटा, फुलांचे फवारे, पाण्याच्या विशिष्ट रचना आणि कुंपण याच्या रचनेलाही लँडस्केप म्हणतात.

लँडस्केपिंगचे महत्त्व :

लँडस्केपिंग बऱ्याच प्रकारे महत्त्वाचे आहे. यामुळे घराभोवती आणि इमारतीभोवती आनंददायी वातावरण निर्मिती होते. घराभोवतीची छोटीशी बाग घराचे दृश्य, मूल्य आणि विक्रीची किंमत वाढविते. पर्यावरणभिमूख लँडस्केपिंग पर्यावरणाला बऱ्याच प्रकारे फायद्याचे ठरते.

तुम्हाला माहीत आहे का?

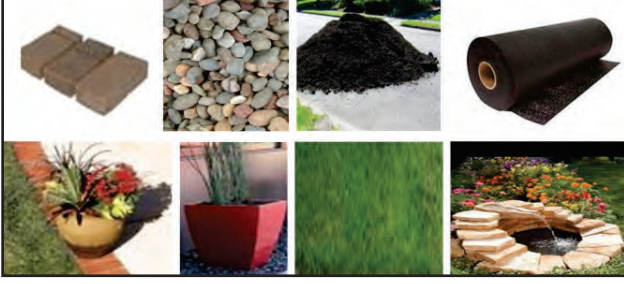
आरोग्याच्या दृष्टीने बागकाम किती महत्त्वाचे आहे.

- अ) बागकाम केल्याने उष्मांक कमी करण्यास मदत होते. व्यक्तीची तब्येत उत्तम राहते.
- ब) कुटुंबातील सदस्यांचे निसर्गाशी नाते निर्माण करण्यास मदत होते.
- क) काही वेळ बाहेर बागकाम केल्याने मनःस्थिती सुधारते आणि व्यक्ती आनंदी होते.
- ड) बागकाम केल्याने शारीरिक पुनर्वसन होऊन स्नायूंना बळकटी आणि शक्ती आल्याने हालचालीत सुसंगती येते.
- इ) निसर्गाशी जोडले गेल्याने मनावरील ताण कमी होण्यास मदत होते.

तुम्हाला माहीत आहे का?

हे पर्यावरणाच्या दृष्टीने सुद्धा महत्त्वाचे आहे.

- अ) एक पंचवीस फुट उंच झाड १० टक्क्याने वातावरणातील तापमान कमी करू शकते.
- ब) स्वयंपाकघरातील कचऱ्यातून खत तयार होऊ शकते.
- क) स्वयंपाकघरातील पाणी परिणामकारकरित्या बागेत वापरले जाऊ शकते.

आकृती ९.१ : लँडस्केपींगकरता वापरण्यात येणाऱ्या वस्तू व इतर घटक

लँडस्केपींगमध्ये खालील प्रकारच्या वस्तू वापरल्या जातात :

- अ) गवत, झाडे, फुले, पाणी, दगड, कुंपण इत्यादी.
- ब) जुनी सायकल, लाकडी बेंच, लाकडी ड्रम.
- क) जुन्या केटल्यांमध्ये फुले येणारी किंवा सजावटीची झाडे लावता येतात.

९.२ लँडस्केपींगमध्ये वापरली जाणारी झाडे :

चर्चा करू या :

सर्वसाधारणपणे लँडस्केपींगमध्ये वापरलेल्या झाडांचे इनडोअर आणि आऊटडोअर प्लांट्स असे वर्गीकरण होते.

मुख्यत्वे इनडोअर आणि आऊटडोअर झाडे असा फरक हा ही झाडे बाहेरील हवामान किती प्रमाणात सहन करू शकतात यावरून केला जातो.

- घरातील झाडांना सूर्यप्रकाश अतिशय कमी लागतो किंवा अजिबात नसला तरी चालतो. त्यांची वाढ घरातही होऊ शकते.
- घराबाहेरील झाडांना सूर्यप्रकाशाची गरज असते. कुठलेही हवामान ही झाडे सहन करू शकतात.

आऊटडोअर प्लांट्स :

सर्वसाधारणपणे भारतात आढळणाऱ्या लँडस्केपींगमध्ये वापरण्यात येणारी बाहेरील झाडे :

गुलाब, बोगन वेल, सर्व प्रकारच्या लीली, झेंडू, जास्वंद, रबराचे झाड (रबर ट्री), सक्युलेंट्सचे प्रकार, गुलमोहर, खिसमस ट्री, चाफा, कमळ, छोट्या टाक्यांसाठी कमळ, लॉनसाठी गवताचे प्रकार इत्यादी.

झाडांचे बरेच प्रकार आहेत जे वाढवून लँडस्केपींग मध्ये वापरले जाऊ शकतात. किती जागा उपलब्ध आहे, तेथील माती कोणत्या प्रकारची आहे आणि तेथील हवामान यावर कोणते झाड लावणे शक्य आहे हे ठरते.

इनडोअर प्लांट्स :

या झाडांना वाढीसाठी कमी किंवा मध्यम प्रमाणात सूर्यप्रकाशाची गरज असते. ही झाडे अधून मधून खिडकीत ठेवली जाऊ शकतात. जेथे त्यांना दिवसभर काही प्रमाणात सूर्यप्रकाश मिळतो.

आकृती ९.२ : लँडस्केप चित्र

स्पायडर प्लांट : या झाडाला हे आगळेवेगळे नाव त्याच्या पानांच्या आकारामुळे पडले जे जाळ्यावर लटकणाऱ्या कोळ्याप्रमाणे दिसतात. हे झाड चामडी, रबर आणि प्रिंटिंग इंडस्ट्री किंवा वस्तूंमधील रासायनिक वायू जसे - बेनझीन कार्बन मोनॉक्साईड झायलेन याच्याशी प्रतिकार करण्यास सक्षम असतात. घातक द्रव्ये शोषून घेतात.

लेडी स्लीपर ऑरकीड : कुठल्याही घराला हे झाड सौंदर्य प्रदान करून चांगली वातावरण निर्मिती करते. या झाडाला लागणारे ऑरकीड्स 'स्लीपर' च्या आकाराचे असून दोन पानांच्या मधून उगवतात. गडद हिरव्या रंगाची पाने या झाडाचे सौंदर्य द्विगुणीत करतात. या झाडाला पाणी घालताना काळजी घ्यावी लागते. पाण्यात जर रासायनिक द्रव्ये असतील तर ते

पाणी चार दिवस भांड्यात काढून ठेवावे नंतर या झाडाला टाकावे. आठवड्यातून एकदा या झाडाला पाणी लागते. सरळ ऊन पडणार नाही, अशा सावलीत झाडाला ठेवावे.

तुळस : हे झाड सहज वाढवता येते. याची फारशी निगा राखावी लागत नाही. हे औषधी गुणांनी परिपूर्ण असे झाड आहे. हवा शुद्ध करण्यास आणि हवेची प्रत चांगली करण्यास या झाडाची मदत होते. कोणत्याही साध्या कुंडीत हे लागू शकते. याला धार्मिक आणि पारंपरिक महत्त्व आहे.

कोरफड : हे अत्यंत उपयोगी झाड आहे. याने हवा शुद्ध होते आणि सर्दी खोकलाही बरा होतो. केसांच्या वाढीसाठी हे चांगले असते. याने रंगकांती चांगली होण्यास मदत होते. कुंडीतील माती वाळल्यावरच या झाडाला पाणी घालावे. ऊन येणाऱ्या खिडकीत हे झाड ठेवावे. हे सावलीत ठेवल्यास त्याची वाढ होणार नाही. हे झाड कुंडीत लावल्यावर त्याची मुळे दोन दिवस स्थिरावल्यावर त्याला पाणी घालावे.

ड्रॅकीना : या झाडाला थेट सूर्यप्रकाशाची गरज नसते. याची वाढ १२ फुटांपर्यंत होते. जेथे भरपूर जागा असेल तेथे हे झाड लावावे. अधून मधून कापल्यास याच्या वाढीवर नियंत्रण ठेवता येते. जेथे कापले तेथे काही आठवड्यात पालवी फुटते. याला साधारण ओल्या मातीची गरज असते. जर झाडाची पाने पिवळी पडली तर याचा अर्थ त्याला जास्त पाणी दिले गेले आहे किंवा त्यातील पाणी नीट वाहून जाण्यात अडथळा आहे. हे झाड खिडकीजवळ ठेवावे.

विपींग फीग : हे झाड फायकस बेनजामिन प्रजातीतील आहे. ही फुले लागणारी प्रजात आहे. या झाडाने पडदे, गालीचे आणि फर्निचर मधून निघणाऱ्या वायूंचे प्रमाण कमी करण्यास मदत होते.

स्नेक प्लांट : स्नानगृहातील हवा शुद्ध करण्यास याची मदत होते. यामुळे साबण, शॉम्पू आणि इतर प्रसाधनातील फॉर्मल्डीहाइड दूर करण्यास मदत होते. नासाने (NASA) हवेचे शुद्धीकरण करणारे झाड म्हणून याची ओळख दिली आहे. जास्त काळजी न घेता या झाडाची वाढ केली जाऊ शकते.

पाम ट्री : पाम ट्री चे काही प्रकार इनडोर प्लांट म्हणूनही वापरता येतात. उदाहरणार्थ : चायनीज फॅन पाम, अरीका पाम, पार्लर पाम, पोनीटेल इत्यादी. हे झाड उन्हात कोठेही ठेवता येते. याने घरात दाट हिरवळ आणता येते.

इनडोर प्लांट्स :

अ.क्र.	आकृती फोटो	झाड
१.		स्पायडर प्लांट
२.		लेडी स्लीपर ऑर्कीड
३.		तुळस
४.		कोरफड
५.		ड्रॅकीना
६.		विपींग फीग
७.		स्नेक प्लांट
८.		पाम ट्री

९.३ किचन गार्डन (परसबाग) :

आजकाल बहुतेक कुटुंब पोषक आणि सकस घटकांनी युक्त असा आहार घेण्यावर भर देतात. किचन गार्डन ज्याला 'भाज्यांचा बगिचा' असेही म्हटले जाते. याने आपण सहज चांगल्या प्रतीचे जेवण तयार करू शकतो.

व्याख्या :

कीचन गार्डनची व्याख्या या प्रमाणे : “अशी जागा जेथे स्वयंपाकघरात वापरण्यात येणाऱ्या भाज्या, फळे आणि सेवन करण्यास उपयोगी वनस्पती (Herbs) याची लागवड केली जाते.”

संकल्पना आणि मार्गदर्शक सूचना :

व्यक्तीला स्वतः लावलेल्या ताज्या भाज्यांचा आणि ते बागेतून घेण्याचा आनंद अनुभवता येतो. अशा सेंद्रिय भाज्यांमुळे कुटुंबाचे आरोग्य सुधारते. कीचन गार्डनचे महत्त्व बऱ्याच प्रमाणात आहे. यामुळे कमी किमतीत ताज्या भाज्या नेहमी मिळतात. जी पोषणाची मुख्य बाब आहे. हिरव्या भाजीपाल्यांमध्ये जीवनसत्त्वे आणि खनिजे असल्याने ते रोगप्रतिकार शक्ती वाढवतात. कीचन गार्डनमुळे अन्नाच्या तुटवड्याचा प्रश्नही सुटतो.

विचार करा :

परसबागेचे महत्त्व.

- हे उत्तम प्रतीचे पोषक अन्न पुरविते.
- तुमच्या किचन गार्डनमधील भाज्या आणि फळांची लागवड आणि वाढ तुम्ही सहज करू शकता.
- स्वयंपाक घरातील सेंद्रिय कचऱ्यातून खत निर्माण केल्याने प्रदूषण कमी होऊन पर्यावरणाशी मित्रत्व साधता येते.
- येथे घरातील अबाल वृद्धांना एकत्र वेळ घालविता येतो.
- घरातील लहान मुलांचे भाज्या खाण्याचे प्रमाण वाढते.
- जमिनीवर काम करण्याची संधी मिळते तसेच क्षेत्रीय हवामानाबद्दल शिकता येते.
- किचन गार्डनमध्ये काम केल्याने कुटुंबातील सदस्यांमध्ये निसर्गप्रेम निर्माण होते. निसर्ग संवर्धन करणे आणि जीवनावर प्रेम करणे याचाही अनुभव येतो.

- किचन गार्डन पैसा वाचवण्यास मदत करते. कमी खर्चात तुमच्या आवडीची फळे, भाज्या, वनस्पती (Herbs) तुम्हाला लावता येतात. ज्या बाजारात महाग मिळतात.
- हवा शुद्ध ठेवण्यास मदत करतात. हवेतील कार्बन डायऑक्साइड घेऊन उपयुक्त प्राणवायू देतात.
- किचन गार्डनमुळे हवामान थंड राहून घरात थंड वारा येतो.
- घरात चैतन्यमय वातावरण निर्मिती होते कारण सुंदर बाग आणि त्यातील फुलझाडे घरातील सर्वांनाच प्रफुल्लित/आनंदी करतात.
- भाज्या आणि फळांची साले खत निर्मितीच्या कामात येतात.
- किचन गार्डनमधील फळे व भाज्या जास्त चविष्ट असतात.

नेहमी लक्षात ठेवा :

किचन गार्डनसाठी मार्गदर्शक सूचना :

- बीजारोपण किंवा झाडांची लागवड करण्यासाठी मोठी मोकळी जागा जेथे उत्तम सूर्यप्रकाश जास्त वेळ असतो अशा जागेची निवड करावी. उंच झाडांमुळे सूर्यप्रकाश अडतो.
- जास्तीत जास्त सूर्यप्रकाशासाठी उत्तर ते दक्षिण रांगा मध्ये लागवड करावी.
- पाण्याच्या गरजा लक्षात घ्याव्या. पाण्याचा पुरवठा जवळपास असावा. पावसाचे पाणी साठविण्याचा प्रयत्न करावा.
- बगिचा लावण्यासाठी झाडांऐवजी बियाणांचा वापर करावा.
- कुटुंबाच्या गरजा पुरवण्याच्या दृष्टीने झाडांची निवड करण्यासाठी बाजाराचे सर्वेक्षण करावे.
- औषधी वनस्पती (herbs) जास्त प्रमाणात वाढवल्यास त्या वाळवून नंतर त्याचा उपयोग करता येतो.

किचन गार्डनमध्ये सर्वसाधारणपणे वाढवण्यात येणारी झाडे :

टोमॅटो, बटाटा, मुळा, मटार, गाजर, पालक, मेथी, मिरच्या, लिंबू, आले, पत्ताकोबी, फुलकोबी, पपई इत्यादी.

९.३ (अ) : परसबागेत वाढवण्यात येणाऱ्या भाज्या

नेहमी लक्षात ठेवा : परसबागेसाठी सूचना.

भरपूर सूर्यप्रकाश

खतांचा वापर

बाग कुंड्यामध्ये/जमिनीवर करणे

पेरणी केव्हा करायची.

ऋतूतील फुले

आकृती ९.३ (ब) परसबागेसाठी सूचना

आकृती १.३ (क) बागेत वापरली जाणारी अवजारे

इंटरनेट माझा मित्र आहे.

बागेत वापरल्या जाणाऱ्या अवजारांचे उपयोग इंटरनेटच्या मदतीने शोधून काढा.

आठवू शकता का ?

- लँडस्केप आणि बगिच्याने घराभोवतीचा परिसर सुंदर बनतो.
- लँडस्केप आणि बगिच्यात पूर्ण कुटुंबाचा एकत्र वेळ चांगला जातो.
- बागकाम केल्याने शरीर निरोगी आणि सशक्त राहते.
- लँडस्केप गार्डन आणि परसबागेमुळे घराभोवतालची हवा शुद्ध राहण्यास मदत होते.
- इनडोअर आणि आऊटडोअर प्लांट्स यातील फरक मुख्यत्वे तापमान सहनशक्तीवर ठरतो.
- किचन गार्डनमुळे उत्तम प्रतीच्या भाज्या व फळे मिळतात आणि पैशाची बचत होते.

स्वाध्याय

• वस्तुनिष्ठ प्रश्न :

१) दिलेल्या पर्यायांतून योग्य पर्याय निवडा.

- गुलमोहर हे _____ झाड आहे.
अ) आऊटडोअर
ब) इनडोअर
क) झुडूप
- खनित्र हे _____ आहे.
अ) झाड
ब) अवजार
क) मातीचा प्रकार

३. _____ यात औषधी गुण आहेत.

- पाम ट्री
- ऑरचीड
- तुळस

४. उंच झाड हवामानाचे तापमान _____ टक्क्याने कमी करते.

- १००%
- ७०%
- १०%

• लघुत्तरी प्रश्न :

१) टिपा लिहा.

अ. लँडस्केप

ब. किचन गार्डन (परसबाग)

क. किचन गार्डनमध्ये काम केल्याने आरोग्यास होणारे फायदे

२) थोडक्यात उत्तरे लिहा.

अ. बागकामातील अवजारांची यादी करा.

ब. कोरफड का महत्त्वाची आहे? ती घरात का ठेवावी हे स्पष्ट करा.

३) व्याख्या लिहा.

अ. लँडस्केपिंग

ब. किचन गार्डन (परसबाग)

क. इनडोअर प्लांट्स

ड. आऊटडोअर प्लांट्स

• दीर्घोत्तरी प्रश्न :

अ. किचन गार्डनसाठी मार्गदर्शक सूचना लिहा.

ब. इनडोअर आणि आऊटडोअर झाडे उदाहरणासह स्पष्ट करा.

क. परसबागेत कोणत्या फळांची आणि भाज्यांची लागवड होऊ शकते? त्याची मदत कशी होते?

इंटरनेट माझा मित्र आहे.

प्रकल्प - अ) सुंदर लँडस्केप आणि किचन गार्डन याचे स्कॅपबुक (कात्रणांची वही) तयार करा.

लँडस्केप आणि परसबागेची छायाचित्रे शोधून त्याचे छापील प्रत काढा.

अ) शाळा/महाविद्यालयात समूह प्रकल्पात किचन गार्डन तयार करा.

ब) जवळील झाडांच्या नर्सरीला किंवा किचन गार्डनला भेट द्या. तेथील इनडोअर, आऊटडोअर झाडांचे निरीक्षण करून अहवाल लिहा.

